

فقرستیزی در جامعه اسلامی با نگاهی به بیانیه گام دوم انقلاب

لیلا حیدری^۱

چکیده

از آنجا که اسلام اقتصاد را وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف خود می‌داند، رشد توسعه‌ی اقتصادی در جامعه‌ی اسلامی از اهمیت بسیاری برخوردار است و اهمیت آن زمانی است که در زندگی مردم تجلی پیدا کند. فقر از جمله مهم‌ترین معضلات جامعه‌ی بشری است که جایگاه ویژه‌ای در میان مسائل اقتصادی و اجتماعی جوامع بشری دارد. لذا مبارزه با فقر از مسائل مهم زندگی این روزهای جوامع شمرده می‌شود. در این نوشتار سعی شده است که فقرستیزی در جامعه اسلامی را با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب که توسط رهبر معظم انقلاب ^{مدظله العالی} صادر شد، مطرح کند. این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی و شیوه کتابخانه‌ای تهیه شده است. در پژوهش حاضر به اهمیت بحث مبارزه با فقر و عوامل آن اشاره شده است و راهکارهای آن را با توجه به بیانیه گام دوم به چند مورد اشاره کرده است که اساس آن استفاده از توانایی کشور و خود مردم است.

کلیدواژه: فقرستیزی، جامعه اسلامی، بیانیه گام دوم انقلاب، اسلام، رهبر معظم انقلاب.

۱. طلبه‌ی سطح دو حوزه علمیه خدیجه کبری علیهاالسلام.

Lheydry231@gmail.com.

مقدمه

دین اسلام برای ساختن جامعه‌ای که آن را جامعه‌ی اسلامی بدانند به چند معیار مهم در آن جامعه اشاره کرده است. یکی از آن معیارها این است که در همه‌ی زمینه‌ها اعم از فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، اسلام حرف اول را بزند. نمونه‌ای از این جوامع اسلامی در زمان خلافت کوتاه امام علی علیه السلام نمود پیدا کرد. در آن زمان امام علی علیه السلام طوری عدالت را در بین مردم برقرار کرد که همه از بیت المال به یک میزان سهم ببرند و هیچ عاملی حتی قرابت و خویشی مانع اجرای عدالت در توزیع بیت‌المال نشد.

امروزه نیز با توجه به شرایط اقتصادی حاکم بر کشورها وجود چنین جوامعی که اسلام بر آن حاکمیت داشته باشد نیازی مبرم شمرده می‌شود و مبارزه با فقر یکی از اهداف اساسی کشورها برای اداره‌ی امورشان است، زیرا وجود فقر در کشور، مشکلات زیان‌بار و جبران‌ناپذیری را به دنبال دارد.

این پژوهش به چگونگی فقرستیزی از جامعه‌ی اسلامی می‌پردازد و راهکارهای آن را با نگاهی به بیانیه گام دوم ارائه می‌دهد در حالی که در مقاله‌هایی که در پیشینه این تحقیق آمده است، فقرستیزی صرفاً از دیدگاه اسلام و قرآن بررسی شده است.

پیشینه این اثر شامل مقاله‌های زیر است:

۱- «شبکه مضامین عوامل ایجاد فقر در جامعه‌ی اسلامی از منظر آیات قرآن و احادیث اهل بیت علیهم السلام»؛ نوشته‌ی محمد عترت‌دوست، امید نصیری و هادی غیائی و چاپ شده در فصلنامه علمی - مطالعاتی قرآن و حدیث در سال ۱۳۹۸، شماره اول، ص ۱۵۹-۱۸۷.

۲ - «جامعه‌سازی دینی در سیره نبوی»؛ نوشته‌ی علی محمدی‌آشنایی و چاپ شده در مجله اندیشه تقریب در سال ۱۳۸۶، شماره ۱۰، صص ۱۹-۴۰.

۳ - «سرمایه‌ی انسانی، فقر و نابرابری‌های درآمدی در اسلام و کشورهای اسلامی»؛ نوشته‌ی صادق بختیاری و حسین میثمی، چاپ شده در فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد اسلامی در سال ۱۳۹۰، شماره ۴۱، صص ۳۸-۵.

۴- «نگاه قرآن به فقر و فقیران»؛ نوشته‌ی فرشته محیطی، چاپ شده در روزنامه‌ی کیهان در سال ۱۳۹۰، شماره ۲۰۰۱۰، ص ۶.

۵- «مهارت غلبه بر فقر مالی در قرآن»؛ نوشته‌ی عبدالعلی پاکزاد، چاپ شده در پژوهش‌های قرآنی در سال ۱۳۸۸، شماره ۵۷، صص ۱۷۶-۲۰۹.

۶- «فقرزدایی از منظر اسلام و اصلاحات ساختاری اقتصاد ایران»؛ نوشته‌ی محمدجواد محقق نیا و مرتضی صالحی، چاپ شده در فصلنامه تخصصی دین و قانون، در سال ۱۳۹۶، شماره ۱۶، صص ۱۹۷-۱۵۵.

مفاهیم

فقر در لغت: از فقار (مهره‌های پشت) گرفته شده است و فقیر به کسی گفته می‌شود که مهره‌های پشتش زیر بار گرفتاری‌های ناشی از فقر و تنگ‌دستی خم شده باشد.

در اصطلاح: فقیر، کسی است که نمی‌تواند هزینه‌های اداره زندگی یک سال خانواده‌اش را آن‌گونه که در خور آن‌ها است، برآورده سازد و در آینده نیز توانایی تهیه آن را ندارد.^۱

اهمیت فقرستیزی

امروزه فقر یکی از مشکلات و مسائل اصلی جهان شناخته می‌شود؛ زیرا مسائل ناشی از فقر و به وجودآورنده توسط آن، گریبان‌گیر بشریت شده است؛ لذا مبارزه با فقر و تلاش در جهت نیل به جهانی بی‌فقر اهمیت بسیاری یافته است. در آیه ۵۶ سوره مبارکه‌ی اعراف آمده است که «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ...؛ هرگز در زمین فساد نکنید.» از این آیه برداشت می‌شود که مبارزه با فساد لازم و واجب است؛ حال فساد هر چه که باشد فساد اخلاقی، مالی و ... در تفسیر آیه ۱۶ سوره مبارکه فجر آورده است: انسان سعادت در زندگی را عبارت می‌داند از تنعم در دنیا و داشتن نعمت‌های فراوان و ملاک داشتن کرامت در درگاه الهی را همین داشتن نعمت فراوان می‌داند و برعکس ملاک نداشتن قدر و

۱. اسد علیزاده، سیاست‌های فقرزدایی در کلام معصومین علیهم السلام، ص ۹.

۲. اعراف: ۵۶.

منزلت در درگاه خدا را نداشتن پول و ثروت می‌پندارد، در حالیکه نه اولی ملاک احترام است و نه دومی ملاک نداشتن حرمت است، بلکه ملاک در داشتن قدر و منزلت نزد خدا تقرب به خدای تعالی از راه ایمان و عمل صالح است. حال چه اینکه آدمی دارا باشد و چه فقیر، پس داشتن و نداشتن مال، هر دو امتحان است.^۱ از آیه فوق دانسته می‌شود که فقر می‌تواند زمینه‌ساز برای بدگمانی به عدالت و نظام هستی باشد.

در روایت آمده است که «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا؛ نزدیک است که فقر به کفر منجر شود»^۲ و همچنین روایت دیگری وجود دارد که امام باقر علیه السلام می‌فرمایند: «حق مردم بر امام این است که اموال را میان ایشان را به تساوی تقسیم کند و عدالت را در جامعه جاری سازد»^۳

همان‌گونه که از این روایت‌ها برمی‌آید حفظ عدالت حق ابتدایی همه است در حالی که فقرستیزی چیزی فراتر است که باید در جامعه صورت بگیرد. از دیدگاه اسلام، کاهش فقر و نیز نابرابری‌های اقتصادی از عوامل مهم و اساسی در رشد و توسعه اقتصادی جوامع بشری می‌شود و در صورت عدم وجود آنها، دستیابی به توسعه اسلامی دشوار است.

بررسی دیدگاه اندیشه‌وران اسلامی نیز نشان می‌دهد که در دیدگاه این افراد نیز رشد اقتصادی فقط در صورتی به عنوان پدیده مطلوب تلقی می‌شود که در چارچوب عدالت‌خواهی و کاهش فقر و نابرابری‌های ناصحیح اجتماعی و اقتصادی به دست آورده باشد.^۴

شهید صدر رحمه الله علیه باور دارد که اسلام به رفع فقر و کاهش نابرابری توجه ویژه دارد. از دیدگاه وی گرچه یکی از هدف‌های اقتصادی، رشد اقتصادی و افزایش درآمد سرانه جامعه است؛ اما رشد اقتصادی هدف نهایی و اصیل شمرده نمی‌شود. رشد اقتصادی، ابزار و راهی برای رفاه عمومی آحاد افراد جامعه است؛ بنابراین در چارچوب اندیشه توزیعی دین معنادار است. شهید صدر رحمه الله علیه بیان می‌دارد که گرچه رشد اقتصادی از هدف‌های جامعه است، اما آنچه اهمیت بیشتری دارد، اثر رشد

۱. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۴۷۴.

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۲۹.

۳. بختیاری، میسمی، سرمایه انسانی، فقر و نابرابری‌های درآمدی در اسلام و کشورهای اسلامی، ص ۱۴.

۴. همان، ص ۱۵.

اقتصادی بر زندگی مردم است. رشد اقتصادی هنگامی هدف اقتصادی است که بتواند بر زندگی مردم تجلی پیدا کند.^۱

مضمون سخنان فوق در متن بیانیه گام دوم نیز مشاهده می‌شود؛ به این مضمون که «اقتصاد یک نکته‌ی کلیدی تعیین کننده است. اقتصادی قوی، نقطه‌ی قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذ ناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه‌ی ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر، اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه‌ی اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید.»^۲

برای رسیدن به هدف‌ها باید از ابزار و وسیله‌ها به شکل درست استفاده کرد؛ یکی از بهترین ابزارها، استفاده از اقتصاد به شکل رشد و توسعه‌ی اسلامی است.

موانع فقرستیزی

وجود فقر در هر جامعه‌ای بیانگر روابط ناسالم در آن جامعه، و فقدان ایمان واقعی است؛ زیرا با ایمان واقعی، طوری رفتار می‌کنند که نشانه‌ای از بی‌عدالتی در جامعه باقی نمی‌ماند؛ زیرا بی‌نیازان از دارایی خویش حق بینوایان را نپرداخته و بی‌عدالتی کرده‌اند که ایشان در فقر زندگی می‌کنند.^۳ از این رو امام علی علیه السلام می‌فرماید: «مَا جَاءَ فَقِيرٌ إِلَّا بِمَا مُتَّعَ بِهِ غَنِيٌّ؛ فقیری گرسنه نمی‌ماند، جز به کامیابی توانگران.»^۴

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که مضامین متعدد شناسایی شده به عنوان عوامل ایجاد فقر را می‌توان به طور کلی به دو بخش خُرد و کلان دسته‌بندی نمود که هر کدام از آنها نیز به دسته‌های کوچکتر تقسیم می‌شوند. عوامل کلان ایجاد فقر خود به دو دسته عوامل اجتماعی و عوامل حکومتی تقسیم می‌شوند.

۱. همان، ص ۱۶.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.

۳. محیطی، نگاه قرآن به فقر و فقیران.

۴. دشتی، ترجمه نهج البلاغه، ص ۵۰۴-۵۰۵.

گرسنگان در جامعه بود. این وظیفه‌ی خود مردم و همه‌ی کسانی است که می‌توانند در این راه تلاش کنند.^۱

بنابراین مبارزه با فقر یک مبارزه همگانی است: «اللهم أغن كل فقير. اللهم اشبع كل جائع. اللهم أكس كل غريان» اینها فقط برای خواندن نیست؛ برای این است که همه خود را برای مبارزه با فقر و مجاهدت در راه ستردن غبار محرومیت از چهره محرومان و مستضعفان موظف بدانند. این مبارزه یک وظیفه همگانی است. در آیات قرآن می‌خوانیم: «رَأَيْتُ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْذِّينِ وَ لَا يَحْضُ عَلِ طَعَامِ الْمَسْكِينِ». یکی از نشانه‌های تکذیب دین این است که انسان در مقابل فقر فقیران و محرومان بی تفاوت باشد و احساس مسئولیت نکند.^۲

۵- اجرائی شدن اقتصاد مقاومتی

در متن بیانیه راجع به مشکلات اقتصادی و راه برون‌رفت از آن این چنین وارد شده است: «راه حل این مشکلات سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است که باید برنامه‌های اجرائی برای همه بخش‌های آن تهیه و با قدرت و نشاط کاری و احساس مسئولیت در دولت‌ها پیگیری و اقدام شود. درون‌زایی اقتصاد کشور، مؤلّد شدن و دانش‌بنیان شدن آن، مردمی کردن اقتصاد و تصدی‌گری نکردن دولت، برون‌گرایی با استفاده از ظرفیت‌های که قبلاً به آن اشاره شده، بخش‌های مهم این راه‌حل‌ها است.^۳

در جنگ اقتصادی ایران با استکبار جهانی، مفهوم اقتصاد مقاومتی را مقام معظم رهبری تبیین کردند. از منظر ایشان، این الگوی اقتصادی، الگویی برون‌گرا، درون‌زا، منعطف، با رویکرد جهادی، بومی، پیشرو، مولد و فرصت‌ساز است.^۴

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۸۱/۹/۱۵.

۲. همان.

۳. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.

۴. شعبانی، نخلی، مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج و در بیان مقام معظم رهبری، ص ۸۴.

ارکان اقتصاد مقاومتی طبق بیانات رهبری عبارتند از: ۱- مقاوم بودن انقلاب، ۲- استفاده از همه‌ی ظرفیت‌های دولتی و مردمی، ۳- حمایت از تولید ملی، ۴- مدیریت منابع ارزی، ۵- مدیریت مصرف.

باید باور داشت که با این سیاست‌ها می‌توان اقتصاد را تعالی داد و فقر را از جامعه‌ی اسلامی ریشه‌کن کرد. گرچه راه طولانی و پر پیچ و تاب‌ی برای ریشه‌کن کردن فقر در پیش است، ولی به همت جوانان، این راه طی خواهد شد. مقام معظم رهبری نیز در بیانیه گام دوم انقلاب چنین می‌فرمایند: «مدیران جوان، کارگزاران جوان، اندیشمندان جوان، فعالان جوان، در همه‌ی میدان‌های سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و بین‌المللی و نیز در عرصه‌های دین و اخلاق و معنویت و عدالت، باید شانه‌های خود را به زیر بار مسئولیت دهند. از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته بهره گیرند، نگاه انقلابی و روحیه‌ی انقلابی و عمل جهادی را به کار بندند و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته‌ی اسلامی بسازند.»^۱

۱. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.

نتیجه‌گیری

اقتصاد نقطه قوت سلطه‌ناپذیری جامعه است و کاهش فقر از عوامل مهم رشد و توسعه اقتصاد است و رشد اقتصادی زمانی اهمیت پیدا می‌کند که اثر آن در زندگی مردم نمود پیدا کند. در همه‌ی جوامع فقر وجود دارد؛ از عوامل آن می‌توان به عوامل حکومتی و اجتماعی اشاره کرد که مسئولین وظیفه خود را در قبال فقرستیزی انجام نداده یا به طور کامل ایجاد نکرده‌اند. و فساد و ثروت‌اندوزی در بین آنان رواج یافته است و به بیان دیگر، عیوب ساختاری و مدیریتی است. از عوامل دیگر، عوامل معنوی و معیشتی است که شخص فقیر خود از تلاش دست کشیده و برداشت غلطی از معنویات دارد و اظهار فقر می‌کند.

راهکارهای فقرستیزی با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب عبارتند از: ۱- استفاده از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی جامعه؛ باید از توانایی‌های داخلی استفاده کرد و از نعمت‌های موجود در کشور و ذخایر معدنی آن در جهت جلوگیری و پیشگیری از فقر بهره برد و همین‌طور از جمعیت جوان کشور استفاده کرد که ثروت عظیمی محسوب می‌شوند. ۲- برقراری عدالت و مبارزه با فساد؛ اساس قرآن کریم ساختن جامعه‌ای است که هدف در آن اقامه عدالت باشد. ۳- مدیریت جهادی و اعتقاد به اصل «ما می‌توانیم»؛ که یک ارزش دینی است و در عرصه‌های گوناگون دارای برکات زیادی بوده است و بر عمل و شکوفاسازی استعدادهای انسانی تأکید دارد. ۴- اراده‌ی ملی و تغییر در سبک زندگی؛ اینکه مردم هم وظیفه‌ی خود را برای علاج فقر انجام دهند و سبک زندگی خود را با توجه به گفته‌های اسلام تغییر دهند. ۵- اجرائی شدن اقتصاد مقاومتی که شامل ارکان زیر است: الف- مقاوم بودن انقلاب، ب- استفاده از همه‌ی ظرفیت‌های دولتی و مردمی، ج- حمایت از تولید ملی، د- مدیریت منابع ارزی، ر- مدیریت مصرف.

با توجه به این سخنان اگر فقر علاج یابد، می‌توان به نوعی نمود حکومت اسلامی را در جامعه مشاهده کرد.

منابع

* قرآن

کتب

۱. اسد علیزاده، اکبر، سیاست‌های فقرزدایی در کلام معصومین علیهم السلام، بی‌جا، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۱ هـ.ش.
۲. دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، تهران: پیام عدالت، چاپ دهم، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۳. طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۶ هـ.ش.
۴. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بی‌جا، موسسه الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۳۰ هـ.ش.

مقاله

۱. احمدیان، علی اکبر، «مدل‌سازی مدیریت جهادی «با بهره‌گیری از بیانات مقام معظم رهبری»»، مجله‌ی سیاست دفاعی، شماره ۸۷، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۲. بختیاری، صادق؛ میسمی، حسین، «سرمایه انسانی، فقر و نابرابری‌های درآمدی در اسلام و کشورهای اسلامی»، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۴۱، ۱۳۹۰ هـ.ش.
۳. زین‌الدینی، محمدی سیاهبومی، ارائه الگوی مطلوب مدیریت جهادی در انقلاب اسلامی «مورد کاوی رهنمودهای رهبر انقلاب اسلامی»، نشریه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، شماره ۳، ۱۳۹۷ هـ.ش.
۴. شعبانی، نخلی، «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج و در بیان مقام معظم رهبری»، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۲۵، ۱۳۹۳ هـ.ش.
۵. عترت‌دوست، نصیری، غیاثی، «شبکه مضامین عوامل ایجاد فقر در جامعه اسلامی از منظر آیات قرآن و احادیث اهل بیت علیهم السلام»، فصلنامه علمی مطالعات قرآن و حدیث، شماره اول پیاپی ۲۵، ۱۳۹۸ هـ.ش.

۶. محمدی آشنایی، علی، «جامعه‌سازی دینی در سیره نبوی»، اندیشه تقرب، شماره ۱۰،

۱۳۶۸ ه.ش.

Khamenei.ir *